

הרב יעקב אריאל

אני מאמין עיקרי האמונה בעידן המודרני

- א. הקדמה
- ב. הבורא
- ג. יחידותו של ה'
- ד. אי גשמיותו
- ה. נצחיותו
- ו. התפילה
- ז-ח. הנבואה ונבואת משה
- ט. תורה מסיני
- י. נצחיות התורה
- יא. הידיעה והבחירה
- יב. הגמול
- יג. המשיח
- יד. תחיית המתים

א. הקדמה

בעיקר התשיעי מי"ג העיקרים נאמר:

אני מאמין באמונה שלמה, שזאת התורה לא תהא מחלפת ולא תהא תורה אחרת מאת הבורא יתברך שמו.

הצהרה זו הינה הנחת יסוד לכל התורה כולה, כולל החלק האמוני שבה. בהתאם לכך, גם י"ג העיקרים, שנקבעו להלכה ע"י הרמב"ם והתקבלו בכל תפוצות ישראל,

הינם חלק מהתורה שלא תהא מוחלפת. אלה העיקרים הם "יסוד דת אל ותורתו".¹ כשם שבהלכה העקרונות הם נצחיים וקבועים, גם כאשר יישומם מחייב התחשבות בתנאים החיצוניים המשתנים, כך בעיקרי האמונה.

דור דור ובעיותיו, דור דור ועימותיו. כל דור מתמודד מחדש עם שאלות האמונה. תפילת העמידה פותחת בשלושה סגנונות של אמונה: "א-להי אברהם, א-להי יצחק וא-להי יעקב". ה' הוא אחד, ואם כך, לא מובן לשם מה יש להזכירו שלוש פעמים? אלא שהא-להים הוא אמנם אותו א-להים, אך יש צורך להתמודד עם השוללים אותו בכל דור מחדש. דורו של אברהם שונה מדורו של יצחק וכך גם שונים התנאים עמם התמודד יצחק מאלו שעמם היה יעקב צריך להתמודד. לכן, הוזכר "א-להים" לכל אב בנפרד. לא הרי הכפירה בדורנו ככפירה בדורות אחרים. הנחותיה, טיעוניה ומוסכמותיה – שונים. על המאמין להתמודד בכל דור עם הבעיות הייחודיות לאותו דור, וממילא גם ניסוח העיקרים והדגשיהם (ושוב: לא עקרונותיהם!) מחייבים בדיקה מחדשת בכל דור ודור. דוגמה להבדלי תקופות ותרבויות נמצאת בעיקר השלישי:

אני מאמין באמונה שלמה, שהבורא יתברך שמו אינו גוף, ולא ישיגוהו משיגי הגוף, ואין לו שום דמיון כלל.

הרמב"ם (תשובה ג', ז) מונה בין המינים, מי שאומר "שיש שם ריבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה".

הראב"ד על אתר משיג עליו וכותב:

ולמה קרא לזה מין וכמה גדולים וטובים ממנו הלכו בזה המחשבה לפי מה שראו במקראות, ויותר ממה שראו בדברי האגדות המשבשות את הדעות.

הרמב"ם (שם) מונה בין המינים, גם מי שאומר שא-להים אינו הראשון הבלעדי. על כך מעיר הראב"ד:

כאותו שאמר א-להיכם צייר גדול היה אלא שמצא לו סמנים גדולים תהו ובהו חושך ומים ורוח ובהם עשה מה שעשה.

בעצם, הראב"ד רומז בדבריו לשיטה פילוסופית, שהרמב"ם מסכים לה לכאורה (נעמוד על כך להלן בעיקר הראשון), שהחומר קדום וה' רק מניע אותו ומעצב את צורתיו.

¹ ע"פ הנוסח הספרדי לפיוט "יגדל א-להים חי", המיוסד על י"ג העיקרים.

שתי מחלוקות אלו, בין הרמב"ם לראב"ד, הפוכות לכאורה זו מזו. במחלוקת הראשונה הרמב"ם תובע מהאדם אמונה צרופה ביישות מופשטת מכל שמץ של הגשמה או האנשה. הראב"ד, לעומתו, מסנגר על חכמים שהוטעו ע"י פשוטי המקראות ומייחסים לה' תכונות גשמיות, כביכול. במחלוקת השנייה מתהפך הגלגל. הראב"ד שולל את הדעה המייחסת לה' יצירה של יש מיש, כצייר המשתמש בצבעים מוכנים לצורך יצירתו.

נראה שמחלוקתם משקפת את התרבות השונה בה חיו. הרמב"ם חי בספרד תחת שלטון האסלאם שפיתח חשיבה מדעית ופילוסופית. לכן, בתקופתו קנתה שביתה הדעה שהחומר קדום. הרמב"ם התעמת עם דעה זו בשיטתו המיוחדת כפי שתוסבר להלן בעיקר הראשון. הראב"ד, לעומתו, חי בפרובנס, תחת השלטון הנוצרי של ימי הביניים באירופה, שבו שלטה חשיבה פשטנית, לא מפותחת ולא מדעית (שבמקרה זה הייתה נכונה יותר, דווקא בגלל פשטותה). נושא החומר הקדום לא העסיק את הבריות. אדרבה, היה מוסכם על הכל שהחומר נברא יש מאין. לכן, לא ראה הראב"ד צורך להתחשב בדעה המדעית.

לעומת זאת, כאשר לתביעת הרמב"ם להפשטה צרופה, מתהפך הגלגל. בני ספרד, האמונים על חשיבה פילוסופית, מסוגלים היו לדעתו להגיע לחשיבה כזאת. לכן מי שייחס לה' תכונות אנושיות וגשמיות נחשב בעיניו למין שאינו מאמין. גם הראב"ד מסכים באופן עקרוני לדברי הרמב"ם שה' אינו גוף כיתר הגופים, אולם הוא מסנגר על בני אשכנז, שאינם אמונים על חשיבה פילוסופית, ולכן נטו לפרש את תיאורי הגוף במקראות קרוב יותר לפשוטם. אם כי כמובן כולי עלמא מודים שאינו גוף רגיל, חלילה.

הבדלי רקע אלו בין הרמב"ם והראב"ד מתבטאים גם במחלוקת אחרת, בשאלת הידיעה והבחירה. בעוסקו בשאלה זו, עונה עליה הרמב"ם תשובה פילוסופית עמוקה (תשובה ה', ה):

דע, שתשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, וכמה עיקרים גדולים והררים רמים תלויים בה. אבל צריך אתה לידע ולהבין... הוא יתעלה שמו ודעתו - אחד. ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה.

הראב"ד משיג עליו:

לא נהג זה המחבר מנהג החכמים, שאין אדם מתחיל בדבר ולא ידע להשלימו, והוא החל בשאלות קושיות, והניח הדבר בקושיא והחזירו לאמונה, וטוב היה לו להניח הדבר בתמימות התמימים, ולא יעורר לבם ויניח דעתם בספק.

בקורדובה, השאלה ניסרה בחלל והיה צורך לתת לה תשובה עמוקה לפי רמת

השואלים. בפרובנס השאלה לא נשאלה כלל, ולשם מה לעורר אצל התמימים שאלה, שגם את תשובתה הפילוסופית קשה להם להבין?

מדברינו עולה שעיקרי האמונה קבועים ונצחיים, אולם ניסוחם חייב להתייחס לסגנון הדור, בעיותיו, אמונותיו ורמת חשיבתו.

סגנון החשיבה של העולם המודרני קרוב יותר לסגנון ספרד בימי הרמב"ם מאשר לסגנון פרובנס בימי הראב"ד. אלא שגם הרמב"ם, אילו היה חי בדורנו, היה מנסח את הדברים בסגנון דורנו או ומתייחס לשאלות המנסרות בחלל עולמנו.

לפני שנדון בעיקרי האמונה בעולם המודרני, יש להבחין כי דורנו חי בסתירה מהותית. מצד אחד הוא אמן על חשיבה מדעית וקל לו להבין מושגים מופשטים. מאידך, התרבות העכשווית נוטה להמחשה מוגזמת ומקשה בכך על החשיבה המופשטת של האדם המודרני. הטלוויזיה תופסת את רוב שעות הפנאי של האדם. היא מרגילה אותו לחשיבה חזותית, וממילא שטחית. את הכל הוא חייב לראות בעיניים. אנשים ממעטים לקרוא ספרים ולאמץ את החשיבה המופשטת. אין ספק שניתן להסתייע באמצעי המחשה כדי לקדם את החשיבה, אולם כאשר השימוש בהם תופס מקום כה מרכזי, קיים חשש רציני לניוון החשיבה האנושית.

האמונה ביישות מופשטת ומוחלטת שהיא מקור עולמנו החומרי, מחייבת את ההנחה שגם האדם נברא בצלם מופשט, כלומר במדרגה גבוהה יותר משאר הברואים, ושיש בעולם תופעות רוחניות מעל לחומר. בלימוד התורה ובקיום המצוות אדם צריך לשאוף להגיע למדרגה רוחנית גבוהה, גם אם הוא אינו מסוגל להגיע לדבקות מלאה בה'. המאמין מחויב לשמור על צלילות דעתו. לכן, מומלץ שהוא ישתחרר מכבלי המרקע כדי שיוכל להגיע לאמונה מופשטת. לפחות בשבתות ובימים טובים הוא מנותק מאמצעי ההמחשה הכובלים אותו לחושים, ועל כן יש לנצל ימים אלו להתעלות רוחנית. לאחר הקדמה זו נוכל להתייחס לעיקרים עצמם לפי הסדר.

ב. הבורא

הניסוח בסידורים האשכנזים הוא:

אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא בורא ומנהיג לכל הברואים, והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים.

הניסוח הספרדי שונה:

שהקדוש ברוך הוא מצוי ומשגיח.

שתי הנוסחאות אינן מדויקות (שתיהן לא יצאו מידי הרמב"ם עצמו). בנוסח האשכנזי

מוזכר בורא ובספרדי משגיח. כנראה שהספרדי נטל את המילה 'מנהיג' מהאשכנזי ופרשו כמשגיח. אמנם ההשגחה היא אחד מעיקרי האמונה, אולם מקומה לא כאן אלא בעיקר העשירי.

גם הנוסח האשכנזי אינו מדויק, שהרי במו"נ (ב', ב) מבאר הרמב"ם כי שאלת קיומו של ה' אינה תלויה בשאלת הבריאה. גם מי שסבור בטעות כי העולם קדמון, מוכרח לומר כי הקב"ה קיים. נראה שלאור דבריו אלו, לא היה כולל הרמב"ם את הבריאה כעיקר.

אין ספק שה' הוא בורא העולם, גם לדעת הרמב"ם. אולם הרמב"ם לא רצה להדגיש זאת כעיקר, מסיבות טקטיות, כדי לאפשר גם לפילוסופים, הסבורים בטעות שהעולם קדמון, להישאר נאמנים למסגרת של עיקרי האמונה, מבלי שיהיה להם דימוי עצמי של כופרים. בימינו, כשהמדע סבור שהעולם מחודש, ניתן להניח כי הרמב"ם היה כולל את הבורא כעיקר.

הרמב"ם נקט בשיטה טקטית מתוחכמת, כשניתק את האמונה בה' מהאמונה בבריאה. לא רק שניתן להוכיח את מציאות ה' ללא הנחת הבריאה, אלא אדרבה, קל יותר להוכיח זאת דווקא מתוך הנחה שהחומר קדום, כביכול, והתנועה נצחית. עם זאת וכאמור, ודאי שהרמב"ם עצמו האמין אמונה שלמה בבריאת העולם יש מאין, כלשונו (מו"נ ח"ב, יז [בתרגום אבן-תיבון]):

שאנחנו עדת הרודפים אחר משה רבינו ואברהם אבינו ע"ה נאמין שהעולם נתהוה על צורת כך וכך, והיה כך מכך, ונברא כך אחר כך.

ובאגרת תחיית המתים:

ומאמין הקדמות אינו מעדת משה ואברהם.

ובאריכות ובפירוט בהלכות יסודי-התורה (א', א-ה):

יסוד היסודות ועמוד החכמות לידע שיש שם מצוי ראשון, והוא ממציא כל נמצא, וכל הנמצאים משמים וארץ ומה שביניהם לא נמצאו אלא מאמתת המצא. ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי אין דבר אחר יכול להמצאות... המצוי הזה הוא א-להי העולם אדון כל הארץ, והוא המנהיג הגלגל בכוח שאין לו קץ ותכלית, בכוח שאין לו הפסק, שהגלגל סובב תמיד ואי אפשר שיסוב בלא מסבב, והוא ברוך הוא המסבב אותו בלא יד ובלא גוף.

טקטיקה זו אומצה ע"י מרן הרב קוק בהתמודדותו עם שאלות אמונה מודרניות

אחרות, כגון האבולוציה, הגיאולוגיה, ההיסטוריה ועוד. הוא הלך באותה דרך – לא לתקוף חזיתית דעות הנראות ככפרניות, אלא לעקוף אותן ע"י הנחה שאולי יש בהן שמץ של אמת, ולבנות את עולם האמונה מעליהן.²

כיום חוזר המדע להנחה שהעולם נברא יש מאין. היה אירוע קטסטרופאלי שממנו החל הכל – המפץ הגדול. אפשר לחזור לניסוח שהיה שגוי בזמנו וכעת אושר מחדש "אני מאמין שהבורא יתברך שמו בורא...". אעפ"כ, ניתן להשאיר את העיקר בניסוחו המקורי של הרמב"ם, למרות שאינו רלוונטי עוד, כדי להדגים את אי תלותה של האמונה בכל השערה מדעית כל שהיא, בין זו האריסטוטלית ובין זו המודרנית. היא עומדת בזכות עצמה ואינה זקוקה לקביים חיצוניים שיסייעו לה. לא מעוקצך ולא מדובשך.

המדע מכיר אמנם בחידוש העולם, אך לפי כללי הדיסציפלינה שלו הוא אינו עוסק בנושאים מטפיזיים. למרות שהוא מכיר בבריאה הוא אינו עוסק בבורא. זהו תחום על-מדעי. ההדיוטות סבורים שהמדע המודרני, העוסק בחומר בלבד, מכחיש כביכול את קיומה של ישות רוחנית. ולא היא. המדע עוסק בחומר, כי אינו רואה מתפקידו, יכולתו וסמכותו לעסוק במושגים מטפיזיים. אמנם יש מדענים שבאופן אישי מתכחשים לעולם הרוח, כי הם מעדיפים את החומרנות והחושניות, אולם המדע כמדע לא עוסק בכך. הוא אינדיפרנטי לנושא זה. הוא הדין לכל תחומי המדע. כשהמדע למשל עוסק באבולוציה הוא עוסק רק בתהליך עצמו, אך לא עוסק בשאלה מה מקור התהליך, מי מוליך אותו ולאן הוא מתקדם. המאמין המודרני צריך להתמודד עם אמירות פסוודו-מדעיות – הנאמרות כביכול בשם המדע.

הפילוסופיה החדשה שוללת את עצם האפשרות להוכיח, או להכחיש חלילה, את קיומה של ישות מופשטת על-טבעית, באמצעות מנגנון חשיבה אנושי הכבול בחושים. הדרך לאמונה משוחררת מעתה מתלותה באופנות חשיבה ובהנחות מדעיות מתחלפות. האמונה מתעצמת יותר ע"י ההכרה העצמית של האדם ברוח שבו, בהיותה ברואה בצלם א-להים, שחננו בערכי אמונה ומוסר מוחלטים ובלתי

² ר' אגרות ראי"ה א', אגרת קלד: "ובכלל זהו כלל גדול במלחמת הדעות, שכל דעה הבאה לסתור איזה דבר מן התורה, צריכים אנו בתחילה לא דוקא לסתור אותה, כ"א לבנות את ארמון התורה ממעל לה, ובוה הננו מתרוממים על ידה, ובעבור ההתרוממות הזאת הדעות מתגלות, ואח"כ כשאין אנו נלחצים משום דבר, הננו יכולים בלב מלא בטחון להלחם עליה ג"כ".

מעורערים.³ אי לכך, בימינו, על רקע האווירה החומרנית השוררת בחברה המודרנית, יש להדגיש יותר את עוצמת הרוח, הכלולה בעיקר הראשון.

ג. יחידות של ה'

אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא יחיד ואין יחידות כמוהו בשום פנים, והוא לבדו א-להינו, היה הוה ויהיה.

האמונה ביחידותו ואחדותו של ה', מחייבת אמונה גם בייחודו ואחדותו של המין האנושי. כי אם אין לעולם מקור אחד, יש אפשרות להעלות על הדעת מקורות שונים למין האנושי. אך אם מדובר במקור אחד, שברא את האדם בצלמו, גם המין האנושי הוא אחד וכל גווניו הרבים נוצרו ממקור אחד. לעומת זאת, האמונה המדעית (אני מכנה אותה כ'אמונה' כי אינה מבוססת על הוכחה אמפירית מוחלטת אלא בנויה על השערה) באבולוציה מקרית ועיוורת, מאפשרת מוצאים שונים של המין האנושי. ישנם כמה יצורים המכונים 'אדם קדמון' שכל אחד מהם מיוחס למקור אחר. האחד מוצאו מהשימפנזה, האחר מהאורנגאוטנג והאחר מהגורילה. תיאוריות אלו נוצלו ע"י ממצאי תורת הגזע (שהפכה גם היא לאמונה מדעית) בתחילת המאה ה-20. לפיה, יש גזע עליון ולעומתו גזעים נחותים, וזכותו ואף חובתו של הגזע העליון לחסל את הגזע הנחות ולהשמידו מן העולם, לבל יזיק להתפתחות המין האנושי. קורבנה העיקרי של תורת גזע זו היה עם ישראל, אשר מאמין דווקא במוצא אחד למין האנושי וממילא באחדותו, חרף גווניו הרבים. אדרבה, ריבוי הגוונים מעיד על מקור א-להי אין סופי המייצר אין סוף גוונים של המין האנושי, וכדברי הגמ' (סנהדרין לו, א):

לפיכך נברא אדם יחיד... שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך, ושלא יהו המינים אומרים: הרבה רשויות בשמים. ולהגיד גדולתו של הקדוש ברוך הוא, שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד - כולן דומין זה לזה, ומלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון - ואין אחד מהן דומה לחבירו. לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר: בשבילי נברא העולם.

³ לדעת הגרי"ד סולובייצ'יק, הרמב"ם עצמו התכוון לכך באומרו "לידע שיש שם מצוי ראשון". כוונתו היא שידעיה זו אינה מבוססת על הישג הגיוני אלא על עצם הכרת המציאות כמציאות הא-לוה. ראה 'ובקשתם משם' עמ' 129.

המהר"ל (נתיבות עולם, נתיב גמילות חסדים, פ"ד) מסביר שדווקא האמונה בא-ל אחד מחייבת הכרה באין סוף אפיונים של המין האנושי, למרות היותו אחד, כשם שייחודו ואחדותו של ה' מחייבים אין סוף גילויים של אחדות זו:

אמר רב גדולה הכנסת אורחים מהקבלת פני שכינה... פי' הכנסת אורחים לכבוד האדם שנברא בצלם א-להים... הכנסת אורחים כבוד א-להים עצמו להכניס האורח לבית ולכבדו בשביל שנברא בדמות ובצלם א-להים, ודבר זה נחשב כבוד השכינה עצמה והוא יותר מן התורה... דווקא להכניס אורחים קאמר, שפנים חדשות באו לביתו, וכאשר פנים חדשות באו לביתו ומקבל פנים חדשות בכבוד זהו כבוד השכינה, כי חביב האדם שנברא בצלם א-להים... ואין דבר זה כמו הכנסת אורחים שהוא מכבד האדם כאשר באו אליו פנים חדשות ונראה אליו פנים חדשות והוא מתחבר לגמרי אל צלם א-להים... ואלו דברים עמוקים מאוד.

ד. אי גשמיותו

עיקר זה התבאר בהקדמה.

ה. נצחיותו

אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו הוא ראשון והוא אחרון.

נצחיותו המוחלטת של ה' יוצרת קביעות בעולם. יש אי של יציבות בתוך אי-יציבותה של הדינמיקה השוררת בעולמנו, בעיקר המודרני. אמנם עולם החומר אינו נצחי, יש לו התחלה ויש לו סוף ומתחוללים בו תמורות כי חלים עליו חוקי החומר, אולם כל עוד הוא קיים, נתון הוא במסגרת קבועה. חוקי הטבע שנקבעו ע"י ה', קבועים הם. המאמין בוטח בה' הנותן יציבות לעולם, כפי דברי ספר תהלים (קמ"ה, ו): "חוק נתן ולא יעבור". העולם קיים ברצונו של ה' וברצונו יחדל. "בידך אפקיד רוחי" (שם ל"א, ו).

רוח האדם שנברא בצלם א-להים בנויה אף היא עפ"י אותם שני יסודות. יש בה אופי קבוע ואופי מתנווד. השאיפה לקדם, לשפר ולשכלל נעוצה בעצם מהותה

הדינמית של הבריאה.⁴

הדבר בא לידי ביטוי מיוחד בתפיסה המודרנית. זו נותנת משקל כבד יותר ליסוד הדינמי, אם כי היא מגזימה בנטייתה אחר יסוד זה, דבר המערער את יציבותו הנפשית, הערכית, המוסרית והאמונית של האדם.

המהר"ל פירש כך את אותה ע"ז מוזרה של המשתחוים לאבק שברגליהם. לדעתו הם סוגדים לתנועה, לאי היציבות (גור אריה, בראשית י"ח, ד):

כסבור שהם ערביים. יש מקשים איך היו עושים א-להות אבק שברגליהם... דע כי הערביים הם נוסעים ממקום למקום, ואין להם חנייה וישוב רק הם יושבי אוהלים, ולפיכך הם הולכי דרכים ויש להם אבק ברגליהם תמיד, ולפיכך הם משתחוים לאבק, שהערביים הם נתונים תחת שר הדרך, שהרי הם הולכי דרכים תמיד, ולפיכך היו הערביים משתחוים לאבק שברגליהם - שהוא אבק דרכים.

שני יסודות אלו בונים את אישיותו של האדם: מסורת קבועה וחדשנות. הדבר מתבטא גם באמונה הדתית, המבוססת על שניהם, אם כי יש גם בין שומרי המצוות שני קטבים. יש השוללים כל חדש באשר הוא חדש, 'חדש אסור מן התורה'; ולעומתם יש הנשענים על הפסוק "וישן מפני חדש תוציאו" (ויקרא כ"ו, י) וסוגדים לחדש באשר הוא חדש. הם מכנים את עצמם 'מודרניים' על שם ה'מודה' המשתנה חדשים לבקרים והיא אשר קובעת את אורחות חייהם ואת אמונתם.

להלכה יש דרך ביניים. היא לא פוסלת שום דבר חדש. אדרבה היא מתמודדת עם החידושים ומיישמת את עקרונותיה הנצחיים במציאות החדשה. מאידך, היא אינה סוגדת לכל דבר חדש. היא בוחנת ומבקרת אותו, ואם הוא נראה לה ראוי היא מכשירה אותו. בכך, היא שומרת על המסורת הרצופה מסיני ועד היום, ובמקביל מתחשבת בחדש. לדעת הראי"ה קוק, המודרנה הינה חיובית ביסודה, אך יש לנתב אותה לכיוון הנכון. נצטט רק שני משפטים קצרים מתוך הגותו הגדולה (אוה"ק ב', עמ' שעד; אגרות הראי"ה א', אגרת קס"ד): "הכל שוטף ושואף"; "הישן יתחדש והחדש יתקדש".

⁴ לדוגמה, עי' כוזרי א', לה: "ובדין הענין השכלי התיחד המדבר מכל החיים. והתחייב ממנו תיקון המידות והמעון והמדינה".

1. התפילה

אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו לו לבדו ראוי להתפלל, ואין ראוי להתפלל לזולתו.

ניסוח זה, המצוי בעיקר בסידור נוסח אשכנז, אינו מדויק. בסידור בנוסח הספרדים מנוסח עיקר זה בצורה מדויקת יותר: "ואין עבודה לזולתו". הרמב"ם לא מדבר דווקא על תפילה, אלא על עבודת ה' בכללותה (הטעות נוצרה מכך שהרמב"ם למד את מצות התפילה מהתורה מהפסוק "ולעבדו בכל לבבכם" (דברים י"א, ג) וכדברי חז"ל בספרי (עקב, פסקה מ"א) "איזוהי עבודה שבלב? זוהי תפילה, ר' סהמ"צ לרמב"ם, עשה ה'").

העבודה כוללת את כל המצוות ולא רק תפילה, אם כי הכל מודים שגם התפילה כולה בעבודת ה'. מן הראוי לייחד מקום להתייחסותו של האדם המודרני לתפילה. מכיוון שאנו חיים בעולם מדעי רציונלי, יש טוענים שנושא התפילה קשה להם. בעולם שבו חוקי הטבע ידועים לנו, והטכנולוגיה מבוססת על פי חוקיות קבועה זו, מתעוררת השאלה: מה צורך יש בתפילה? אם חוקי המטאורולוגיה ידועים וחזאי מזג האוויר מודיעים מראש אם ירד גשם, מתי והיכן – מה טעם יש בתפילה על גשמים?! בדומה לכך, מדע הרפואה התפתח התפתחות מדהימה, ותעיד על כך תוחלת החיים שכמעט הוכפלה בדור האחרון. הרופאים קובעים דיאגנוזה, נותנים תרופות ומטפלים בחולים על סמך הידע המפורט שבידיהם. מה התועלת אפוא בתפילה על החולה?

עמדו על כך כבר הקדמונים (כוזרי [מהדורת אבן שמואל], מאמר ה', כ):

דוגמה לדרך השניה היא השרפה שאש זו למשל שורפת קורה זו. כי האש היא גוף דק, חם, פועל, והקורה גוף ספוגי, נפעל. ומתכונת הדבר הדק הפועל הוא לפעול פעולה בנפעלו, ומתכונת הדבר החם היבש הוא לחמם את הנפעל ולכלות לחותו עד שיתפרקו כל חלקיו.

והנה סבות הפעולות מזה וההיפעלויות מזה לא תקשה עליך הבנתן אם תחקור בהן. ויתכן כי תמצא אף סיבות סיבותן עד שתגיע אל הגלגלים ומהם אל סיבות הגלגלים ומהן אל הסיבה הראשונה. בצדק יאמין אפוא האחד כי הכל בגזרת הא-לוה ית', ובצדק יאמין אחר בבחירה ובמקרה, בלא שיוציא את זו או את זה אל מחוץ לגזרת האלוה.

כלומר, יש סיבה ישירה ויש סיבת הסיבות. חוקי הטבע הם הסיבה הישירה. אולם לחוקי הטבע עצמם יש סיבה וגם להם יש סיבה. יש סיבה ראשונה שהיא הקודמת לכל שרשרת הסיבות עד הסיבה הישירה המוכרת על ידינו. דוגמה לכך היא הקשת. הרמב"ן בפירושו לתורה כותב (בראשית ט', יב):

ואנחנו על כרחנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת

בתולדה... ומלת "קשתי" מורה שהיתה לו הקשת תחלה. ולכן נפרש הכתוב, הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריאה תהיה מן היום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם, שכל זמן שאראנה אזכיר כי ברית שלום ביני וביניכם.

כוונת הרמב"ן היא שאמנם יש לקשת סיבה טבעית, אולם כדי שהקשת תיראה יש צורך בנתונים מסוימים: שהגשם יירד בשעה שקרני השמש עוברות דרכו. גם לזריחת השמש וגם להופעת העננים ולירידת הגשם יש סיבות טבעיות, אולם לתזמון כל הגורמים בעיתוי מסוים יש סיבות אחרות. ה' הוא הגורם לכך שייוצרו תנאים מתאימים להיראות הקשת (בימי המבול ירד רק גשם והשמש לא נראתה כלל).

המהר"ל מפראג משתמש בקשת כדוגמה לכל מקום בו ייחסו חכמינו סיבה מוסרית לתופעה טבעית (באר הגולה, עמ' קו):

לא באו חכמים לדבר מן הסיבה הטבעית... כי דבר זה יאות לחכמי הטבע או לרופאים, לא לחכמים. אבל הם ז"ל דברו מן הסבה שמחייב הטבע... [כמו] שאמרה תורה על אות הקשת (בראשית ט', טז) וראיתה לזכור ברית עולם, וחכמי הטבע נתנו סבה טבעית לקשת כמו שידוע מדבריהם. אבל הדבר הוא כך, שהסבה אשר נתנה התורה הוא הסבה, שלכל דבר יש סבה טבעית מחייב אותו, ועל אותה הסבה הטבעית יש סבה אלקית, והוא סבת הסבה ומוזה דברו חכמים.

כלל זה קיים בתחומים רבים. זוהי בעצם הגישה ההיסטוריוסופית של התנ"ך. היו סיבות פוליטיות לתופעות מסוימות, אך היו גם סיבות מוסריות לתזמון של הסיבות הפוליטיות במקום ובזמן מסוימים. ישנה השגחה א-להית המניעה את הסיבות לאירועים מסוימים. "אכן אתה א-ל מסתתר" (ישעיה מ"ה, טו) – בתוך תהלוכות ההיסטוריה הטבעית, מסתתרת יד ה' המכוונת את המאורעות על פי קריטריונים מוסריים.

גם הכלכלה בנויה על חוקים מסוימים של היצע וביקוש, עודף ומחסור וצרכים משתנים. לכאורה, אם לוקחים בחשבון את כל הנתונים, ניתן לצפות מראש את התנודות השונות בשוק. עם זאת, דומה שיש מרכיב נוסף בהתנהלות הכלכלית שאינו ניתן לחיזוי. הכלכלן הסקוטי אדם סמית טבע ביטוי מעניין כדי לתאר זאת – "היד הסמויה". ליד זו התכוון דוד (תהלים קמ"ה, טז): "פותח את ידך ומשביע לכל חי רצון". אך ישנו הבדל מהותי בין היד הסמויה של סמית, שיש בה מידה רבה של סמיות, משום שאין בה ערכים מוסריים; לעומת יד ה', הזנה את העולם בחסד, ודורשת גם מאיתנו לפתוח את ידינו ולערב שיקולים מוסריים בחיי הכלכלה. על פי דברינו עד כה, יובן ערכה של התפילה דווקא בעולם המודרני. ניקח לדוגמה את התפילה על הגשמים.

המפה הסינופטית מוכרת לחזאים, אך מי מנהל אותה? הידע שלהם מצטמצם רק

בחיזוי של כמה ימים מראש, על סמך נתונים משתנים, המסופקים ע"י לוויין. בטווח קצר כזה יש חוקיות מסוימת, אולם הנתונים משתנים לעתים קרובות. אין מדע בעולם שיכול לחזות מראש את כל המערכת הסינופטית על כל מרכיביה לטווח רחוק. יש ריבון לעולם, המנהל את המערכות המסובכות האלו. ה' מנהל את מערכות הטבע באמצעות חוקים שהוא עצמו קבע. אולם הנתונים הקובעים את החוקים הם כל כך מרובים וכל כך משתנים, שרק הוא יודע עליהם והוא מנהל אותם.

גם הרפואה, על אף רמתה הגבוהה, עדיין אינה מדע מדויק במאה אחוז. רופא עלול לטעות בדיאגנוזה או במינון התרופה, או באמצעי אחר שיש לנקוט. לא הכל ידוע, ולעולם לא נוכל לדעת את הכל. נוכל לדחות את בואו של מלאך המוות אולם לא ניתן לנצח אותו כליל. בתפילת רפאנו ה' ונרפא, אנו מתפללים שכל הנתונים ייראו לעיני הרופא, ושה' יחון אותו בחכמה בינה ודעת להסיק את המסקנות הראויות.

בדורנו, התפילה מקבלת משמעות עמוקה יותר. אנו פונים לה' דווקא משום שאנו יודעים שהמערכות הן סבוכות ומורכבות ורק הוא הכוח היחיד המכיר אותן והמניע אותן, היכול לסייע בדינו ולחלצנו ממצוקותינו. "מה גדלו מעשיך ה' מאוד עמקו מחשבותיך: איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת" (תהלים צ"ב, ו-ז).

ז-ת. הנואה ונבואת משה

אני מאמין באמונה שלמה שכל דברי נביאים אמת.
אני מאמין באמונה שלמה שנבואת משה רבנו עליו השלום היתה אמתית, ושהוא היה אב לנביאים, לקודמים לפניו ולבאים אחריו.

הדיסציפלינה המדעית, שאינה עוסקת ברוח העל-אנושית, כשהיא מגיעה למחקר התנ"ך היא מזייפת אותו. התעלמות המדע מתפיסת התנ"ך עצמו את עצמו כהתגלות שמימית, היא סתירה פנימית שאין ליישבה. שלא כמדעי הטבע, שבהם כל מחקר חייב להתבסס על עובדות וניסויים מבוקרים, במדעי הרוח אין מעבדות ואין הוכחות חד-משמעיות. ההשערות והדעות הקדומות תופסות כאן מקום מרכזי. מכיוון שהתואר "מדע" כולל גם את מדעי הרוח, הם זוכים שלא בצדק להתעטף באיצטלה היוקרתית של מדעי הטבע. האחרונים מוכרים בציבור כמדעים מדויקים ומסמכים, בזכות התפתחותם הגדולה ותרומתם העצומה לקדמה בכל תחומי החיים. הציבור, שאמונו במדעי הטבע גדול, בגלל הישגיהם הגדולים, משליך זאת, שלא בצדק, גם על מדעי הרוח והאמונה בתורה מן השמים עלולה להתערער בשל כך. לכן, יש צורך להעמיד את מדעי הרוח על מקומם. עליהם לתחם את המסגרת בה הם יכולים

וצריכים לפעול, ולא לחרוג ממנה.

כחלק מעולם המדע התוחם את עצמו במסגרת החומר בלבד (ראה דברינו בעיקר א'), גם מדעי הרוח עוסקים ברוח האנושית החומרית בלבד. מושגים כמו נבואה והתגלות אינם נכללים במסגרת עיסוקם, אך ללא התגלות שמימית אין משמעות לתנ"ך. יש מקום למחקר מדעי רק ברקע הריאלי של האירועים המוזכרים בתנ"ך, או בפילולוגיה של לשונו (כשהעוסקים בהם יראתם קודמת לחוכמתם), אולם לא בתכנים השמימיים עצמם. ל"מדע" שכזה אין שום מקום.

ט. תורה מסיני

אני מאמין באמונה שלמה שכל התורה המצויה עתה בידינו היא הנתונה למשה רבנו עליו השלום.

הרמב"ם בהקדמה לפרק חלק מכנה עיקר זה "תורה מן השמים", ואח"כ מפרט שזאת התורה אשר שם משה לפני בני ישראל. הניסוח הספרדי של עיקר זה הוא "שהתורה נתונה מן השמים".⁵

כידוע, מבקרי המקרא מנסים לערער אמת זו, ומחפשים אילן להתלות בו. חלקם מצאו סמך בדברי האבן עזרא בכמה מקומות.⁶ נביא דוגמה אחת לדבריו (דברים א', ב:):

בעבר הירדן, במדבר, בערבה. ואם תבין סוד השנים עשר,⁷ גם "ויכתוב משה" (דברים ל"א, כב) "והכנעני או בארץ" (בראשית י"ב, ו), "בהר ד' יראה" (שם כ"ב, יד), "והנה ערשו ערש ברזל", (דברים ג', יא) תכיר האמת.

הראב"ע בדבריו מתייחס לפסוקים שניתן לחשוב כי נכתבו בתקופה מאוחרת, אך סתם ולא פירש האם כוונתו לומר שהדברים נאמרו בדרך הנבואה או בדרך אחרת. הרמב"ם, שהעריך מאוד את פירושו של הראב"ע והמליץ ללמוד אותו, הבין את כוונתו כנבואה. אולם כנגד מי שרוצה לחלוק על כך, יעיד הראב"ע עצמו, כשהוא שולל מכל וכל את הניסיון לאחר את זמן כתיבתם של פסוקים בתורה (בראשית ל"ו,

⁵ יש להעיר כי בניסוח הספרדי של העיקרים ז-יא נפלו מספר טעויות. הניסוח האשכנזי תואם יותר למקור של הרמב"ם עצמו.

⁶ ר' גם מאמרו של הרב שמריה גרשוני בגיליון זה (הערת העורך. ש.מ.).

⁷ שנים עשר הפסוקים האחרונים בתורה, על אודות פטירת משה.

ל(א):

ואלה המלכים - יש אומרים כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה. ויצחקי אמר בספרו, כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה, ופירש הדורות כרצונו. הכי קרא שמו יצחק, כל השומע יצחק לו, כי אמר כי הדד הוא הדד האדומי, ואמר כי מהיטבאל אחות תחפנחס. וחלילה חלילה שהדבר כמו שדבר על ימי יהושפט, וספרו ראוי להשרף. ולמה תמה על שמונה מלכים שמלכו שהם רבים. והנה מלכי ישראל כפלים במספר, ושני אלה המלכים קרובים לשני מלכי ישראל, גם מלכי יהודה רבים הם ממלכי אדום עד ימי משה. והאמת שפירוש "לפני מלך מלך" על משה מלך ישראל, וכן כתוב: "ויהי בישורון מלך" (דברים ל"ג, ה).

ראוי להזכיר ש"מדע" זה של ביקורת המקרא אינו אובייקטיבי. הוא נובע במקורו משנאת ישראל שהחל בה שפינוזה אחרי שנודה ע"י הקהילה היהודית, נמשך ע"י נוצרים פרוטסטנטים וממשיכים אותו היום חוקרים שלא רואים בתורה ספר מחייב. "מדע" זה הקורע את המקרא לקרעים והופכו לאוסף חרסים אנושיים, לא יערער את אמונתנו שכל התורה המצויה עתה בידינו היא הנתונה למשה רבנו עליו השלום.

י. נצחיות התורה

אני מאמין באמונה שלמה שזאת התורה לא תהא מוחלפת ולא תהא תורה אחרת מאת הבורא יתברך שמו.

עקרונות התורה נצחיים הם. התנאים החיצוניים הם שמשתנים וגורמים לכך שיישום ההלכה יתאים עצמו לנסיבות.

חז"ל עמדו על כך (חגיגה ג, ב):

"דברי חכמים כדרבנות וכמשמרות נטועים בעלי אסופות נתנו מרועה אחד" (קהלת י"ב, יא)... אי מה מסמר זה חסר ולא יתר אף דברי תורה חסירין ולא יתירין - תלמוד לומר נטועים. מה נטיעה זו פרה ורבה, אף דברי תורה פריין ורביין.

והטור פירש עפ"י מימרה זו את ברכת התורה (טור, או"ח קל"ט):

תורת אמת היא תורה שבכתב וחי עולם נטע בתוכנו היא תורה שבע"פ.

ובמדרש (קהלת רבה א', כט):

ללמדך שמקרא ומשנה הלכות תוספתות והגדות ומה שתלמיד ותיק עתיד להורות כבר היה וניתן הלכה למשה מסיני. מניין? ממה שכתוב (קהלת א', י): "יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא" וגו' משיבו חבירו ואומר לו (שם): "כבר היה לעולמים".

עקרונות ההלכה ניתנו מסיני ואינם ניתנים לשינויים. עם זאת, המציאות הדינמית

והמשתנה מחייבת התמודדות מחודשת בכל דור ודור. הדבר מורגש מאוד בהלכה. התנאים המשתנים מחייבים יישום נאות של עקרונות ההלכה הקבועים על המקרים המשתנים. ספרות השו"ת העשירה, המקיפה את כל תחומי החיים המודרניים, מעידה על כך כמאה עדים. הרב סלובייצ'יק העריך כל כך עיקר זה, עד שסבר שראוי היה לקובעו כעיקר נוסף, העיקר הי"ד, אך למעשה הסכים שהעיקר התשיעי כולל את האמונה שאין נושא בחיים המודרניים שאין למצוא לו מענה הלכתי. ליכא מידי דלא רמיזא באורייתא.

יא. הידיעה והבחירה

אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו יודע כל מעשה בני אדם וכל מחשבותם, שנאמר (תהלים ל"ג, טו): "היצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם". הזכרנו בהקדמה את הסברו של הרמב"ם לעיקר זה בפרק ח' משמונה פרקים ובהלכות תשובה.

לפי הסברו, ידיעת ה' את כל מה שנעשה וכל מה שייעשה בעולם אינה סותרת את הבחירה החופשית. ידיעתו של ה' שונה מכל ידיעה אחרת המוכרת לנו. הידע שלנו מבוסס על אינפורמציה שחושינו קולטים. איננו יכולים לדעת את העתיד, כי חושינו טרם קלטו אותו. אך ידיעת ה' אינה תלויה בחושים כלל. הוא, שהוא ישות על-זמנית, יודע הכל בעצמו ומעצמו. "הוא היודע הוא הידוע והוא הדעה עצמה" (יסוה"ת ב', י) – לא כשלושה דברים שונים, אלא כמהות אחת.

כאמור בהקדמה, הראב"ד השיג עליו בגלל עומק הרעיון אשר מי שאין לו הכשרה פילוסופית מתקשה להבינו. תשובתו של הראב"ד עצמו לשאלה זו תובן יותר לאדם המודרני על רקע מדע הפסיכולוגיה. הפסיכולוג מסוגל לשער מראש, על סמך היכרותו את המטופל, כיצד הלה יתנהג במקרה מסוים. למרות זאת יש למטופל בחירה חופשית, והוא יכול להתנהג באופן בלתי צפוי.

לפי אמונתנו בבחירה החופשית, שהיא הנחת יסוד א-פריורית לכל עיקרי האמונה, אנו שוללים את האמונה הדטרמיניסטית שיש מדענים המאמינים בה. המדע כמערכת חוקים לוגית ומסודרת נוטה באופן טבעי לדטרמיניזם. גם פסיכולוגים עלולים ליפול ברשת זו שלפיה הכל צפוי וממילא הרשות לא נתונה לעשות כרצון איש ואיש. אולם כבר קאנט קבע שלא הדטרמיניזם ולא החירות נתונים להכרעה רציונאלית. אין לאדם כלים שיאפשרו לו לפצח אנטינומיה זו.

הפיסיקה המודרנית נוהרת מלהגדיר חלק מחוקיה במסגרת מוחלטת, אלא

מעדיפה להגדירם במסגרת סטטיסטית. אין אפשרות לצפות מראש אלו חלקים יפעלו כך ואלו אחרת, אלא רק באופן כללי. איינשטיין התקשה לקבל את ההנחה הזו, בטענה ש"א-להים לא משחק בקוביות". אכן יש חוקיות ובכל זאת גם בחירה חופשית ישנה. אין סתירה ביניהם.

י.ב. הגמול

אני מאמין באמונה שלמה שהבורא יתברך שמו גומל טוב לשומרי מצותיו ומעניש לעוברי מצותיו.

תורת הגמול עמוקה היא. הגמול לא מופיע מיד. פעמים נדמה לנו שהעולם נראה כהפקר ואין גמול הולם, אלא צדיק ורע לו, רשע וטוב לו. בדורנו, לאחר השואה, תורת הגמול מחייבת העמקה נוספת. לא שיש הסבר רציונלי לשואה – זוועותיה ופליצותה הן מעבר ל'רציו'. אנו מנסים רק ללמוד ממנה לקחים מוסריים. הרמח"ל בספרו דעת תבונות רואה בבחירה החופשית המוחלטת את סוד הנהגת ה' בעולם.⁸ ה' מצמצם כביכול את שליטתו בעולם כדי לאפשר לאדם שנברא בצלמו לשלוט אף הוא בעולם ולפעול בו כרצונו החופשי. ה' רוצה שהאדם יגיע בעצמו ומעצמו, לאחר טעויות, תעויות ותהיות רבות למסקנה שהטוב הוא שצריך לשלוט בעולם, ולא הרע. לשם כך, ה' נותן לאדם חבל ארוך, ומאפשר לו להידרדר עד הדיוטה התחתונה ביותר של רשעות, חיתיות ושטניות. מתן בחירה חופשית בהיקף רחב כל כך פוגע בהכרח בצדיקים, כי כאשר הרשע משתולל, כל אובייקט הנקרה בדרכו נפגע. קרבנותיו הם בדרך כלל התמימים, הישרים והצדיקים, חסרי המגן. ה' יכול לעוצרו, אולם עצירתו תגביל את הבחירה. הגמול האמיתי והמושלם הוא הכרת הטוב ע"י האדם עצמו.

הלקח המוסרי שעלינו להסיק מכך הוא, שעלינו להגביל את עצמנו בעצמנו. לא לסמוך על השכל המדעי שלנו בלבד. ללא ערכים מוחלטים מעליו, עלול האדם לאבד את צלם הא-להים שבו. החופש המדעי והאומנותי, שהוא כל-כך נחוץ למדע ולאומנות, חייב להכיר בערכים המנחים אותו.

⁸ מעניין לציין שהרמב"ם לא מנה את הבחירה החופשית כעיקר, אולי משום שהבחירה היא הנחת סוד א-פרוירית, שבלעדיה אין מקום לשום עיקר מעיקרי האמונה.

יג. המשיח

אני מאמין באמונה שלמה, בביאת המשיח. ואף על פי שיתמהמה, עם כל זה אחכה לו בכל יום שיבוא.

המאמין חי בתודעה רחבה. התודעה מורכבת מעבר, הווה ועתיד. חיים המשוללים תודעה, כגון מי שאין לו עבר, או שאין לו תקווה לעתיד, וק"ו מי שחסרים לו שני אלו גם יחד, איבדו את צלם הא-להים שבהם. תודעת העתיד של האדם יוצרת אצלו מוטיבציה לפעול ולעשות, בלעדיה חיו אינם חיים. ללא החזון המשיחי אין לנו ולעולם כולו תקומה.

לאדם רגיל יש בדרך כלל תודעה קצרה של דור אחד או שניים, וציפיות לעתיד של כמה שנים בלבד. ליהודי המאמין יש תודעה עמוקה הרבה יותר. שורשי תרבותו נעוצים בשחר ההיסטוריה, וציפיותיו לעתיד מגיעות עד אחרית הימים. זו לא רק תודעה כללית מופשטת, אלא תודעה אותה הוא מממש דרך מעגל השנה. הוא חי את העבר ביציאת מצרים, במעמד הר סיני, בסיפורי האבות ובתעניות ציבור, ובאותם מועדים עצמם הוא מצפה לעתיד. יציאת מצרים היא תהליך ממושך של גאולה, שעתיד להימשך ולהגיע לקיצו רק באחרית הימים. האפיקומן הוא ציפייה לקרבן פסח שיוקרב בעתיד; מעשי האבות הם סימן לכנים; תשעה באב הוא יום של תקווה לבניין המקדש מחדש. יהודי החווה את מעגל השנה חדור ציפייה מתמדת. זו אינה אמירה מופשטת, אלא צורת חיים. היו שהניחו מקל ותרמיל ליד מיטתם כדי שאם יבוא משיח הם יהיו מוכנים מיד לקראתו.

הרמב"ם מציג שני פנים של גאולה. גאולה מיידית "אחכה לו בכל יום שיבוא" ותהליך מתמשך "ואע"פ שיתמהמה". הרמב"ם נאמן לשיטתו שהמשיח הוא אדם טבעי, ותקופתו לא תלווה בתופעות על-טבעיות. ע"פ שיטתו הוא גם מפרש תהליכים היסטוריים אוניברסאליים (מלכים י"א, ד):

וכל הדברים האלו של ישוע הנצרי ושל זה הישמעאלי שעמד אחריו, אינן אלא לישר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד. שני' (צפניה ג', ט): "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד". כיצד? כבר נתמלא העולם כולו מדברי המשיח ומדברי התורה ומדברי המצוות, ופשטו דברים אלו באיים רחוקים ובעמים רבים ערלי לב... וכשיעמוד המלך המשיח באמת ויצליח וירום וינשא, מיד הם כולן חוזרין ויודעים ששקר נחלו אבותיהם ושנביאיהם ואבותיהם הטעום.

העיקר השנים עשר מקבל משמעות מיוחדת דווקא בדורות האחרונים. על סמך עיקר זה אנו מאמינים שיש להיסטוריה משמעות, וזאת בניגוד להיסטוריונים. הנחותיהם המוקדמות של רבים מההיסטוריונים הן מטריאליסטיות - ממרקסיסטים קיצוניים

המפרשים כל תופעה היסטורית על רקע כלכלי בלבד, ועד אחרים המוסיפים גם אינטרסים אחרים, כגון: מדיניים, חברתיים, אישיים וכדו'. מדע זה, כיתר מדעי הרוח, רחוק מלהיות מדויק, שכן כל היסטוריון יכול להניח תיאוריה עפ"י שיקול דעתו האישית. הרמב"ם מלמדנו שיש גם מניעים רוחניים שה' מניע באמצעותם את גלגלי ההיסטוריה. ההיסטוריה אינה רק שרשרת סיבתית. היא מונעת גם ע"י תכלית. יש לה ייעוד – הגאולה. ללא ייעוד זה אין להיסטוריה משמעות.

מרן הראי"ה קוק ממשיך רעיון זה ומפרש על פיו את כל המודרנה. מכיוון שהעולם צועד, גם אם בדרכים עקלקלות, לקראת גאולה, יש להבין על רקע זה את כל התסיסות הדתיות, המהפכות החברתיות, התנועות האידיאולוגיות וההמצאות הטכנולוגיות. לכולם מגמה סמויה: להביא לימות המשיח. יש ייעוד לאנושות והיא חותרת לקראתו ללא לאות.

בתוך אלו יש לשבץ גם את שיבת ציון בימינו, שהיא אחד מפלאי ההיסטוריה. המניע המשיחי תרם את חלקו לתהליך זה, גם בקרב אנשים וקבוצות שהמילה "משיחיות" מעוררת אצלם, בטעות, קונוטציות של הזיה ויאווש מיוזמה אנושית.

הרב צבי הירש קאלישר בספרו דרישת ציון מציג את הגאולה הטבעית כדרך המלך של הנהגת ה'. ספרו עורר בימיו תסיסה גדולה. העם החל להתעורר מתרדמת הגלות ומהרגל החשיבה שהגאולה תתרחש בדרך ניסית ופתאומית. הרעיון של גאולה הבאה קמעא-קמעא ע"י יוזמות אנושיות, החל לחלחל ללבבות ולהניע אנשים למעשים של רכישת קרקעות והקמת יישובים בא"י. היו שהתנגדו לו, בעיקר בנושא חידוש הקרבת קרבן פסח בימינו, אך מעטים שללו את עצם הרעיון הגאולי הטבעי וההדרגתי. ההתנגדות לו נוצרה מאוחר יותר, כשציבור חילוני גדול עמד בראש העולים והמתיישבים בא"י (בעיקר החל מהעלייה השנייה). הציונות החלה בשאיפה לבניית המקדש, וזו צריכה גם להיות מטרתה העיקרית (מבלי להיכנס לשאלה כיצד ייבנה המקדש). לפי תפיסה זו, אנו נמצאים בתקופה של הנחת היסודות לבית השלישי שייבנה במהרה בימינו.

המונח 'ראשית צמיחת גאולתנו' אינו המצאת הרבנות הראשית עם קום המדינה. מונח זה הוזכר כבר ע"י חז"ל, והוא היה שגור בפיהם של יהודים מאמינים בכל האירועים שקידמו את העם ואת העולם לקראת גאולתם. אמנם, אין ספק שתקומתו המדינית של עם ישראל בארצו היא אחד השיאים של אירועים אלו, וכמו שמגדיר הרמב"ם בין היתר את נס חנוכה (מגילה וחנוכה ג', א): "וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתיים שנה".

י.ד. תחיית המתים

אני מאמין באמונה שלמה שתהיה תחית המתים בעת שיעלה רצון מאת הבורא יתברך שמו ויתעלה זכרו לעד ולנצח נצחים.

באגרת תחיית המתים קושר הרמב"ם עיקר זה עם חיי הנשמות בעולם הבא. הנפש נצחית היא, ואינה כלה עם מות האדם. לכן סופה לחזור לתחייה עם הגוף מחדש. יש להדגיש נקודה זו – לא הגוף הוא המונצח אלא הנפש. הנפש תחזור לחיות בגוף, אך לא בהכרח לגוף בו היא חיה בעוה"ז. אמנם בקבורה אנו עושים פעולת סמליות הבאות לכבד את האמונה בתחיית הגוף, אך אין כוונתן לגוף זה דווקא.

הנחה זו מבטלת מראש שאלות רבות הנשאלות בדורנו. יש השוללים את האפשרות להשתמש באיברי המתים (שמותם נקבע בצורה מוחלטת) ע"מ להשתלים בגופם של חולים במצב מסוכן, משום שלדעתם לקיחת איברים מן המת פוגעת כביכול בתחייתו מחדש. זאת, למרות שמצוות פיקוח נפש מחייבת שימוש באיברי מת לשם הצלת אדם חי. הנחה זו שגויה. תחיית המתים אינה תלויה כלל במצב גופו של המת. וכי טייס קרב שמסר את נפשו לשם הצלת עם ישראל, וגופתו התרסקה – לא יזכה לקום בתחיית המתים!?

רס"ג סבור אמנם שהגוף שיקום לתחייה מחדש הוא אותו גוף, אך לא בצורתו המקורית, אלא רק יסודותיו של הגוף המת הם שיחזרו לאותו מקור. דבריו יובנו יותר על סמך החוק של שימור החומר (אמו"ד, מאמר ז [תרגום אבן-תיבון]):

ואם ישאל שואל על מי שאכלוהו החיות איך יחוייה, והוא כבר נשתנה אל גופות אחרים? נשיב כי האומר המאמר הזה אומר, כי הגופים הנאכלים הם כלים ומשתנים אל הגופים אשר נכנסו עליהם. וראוי שנשיבהו אל שני הדברים יחד, בשרש אשר אנחנו קהל המיחדים מאמינים בו ונדעהו, כי אין לגוף מן הברואים לכלות גוף אחר בשום ענין, אפילו אם ירפהו באש לא יוכל לכלותו לעולם, כי לא יוכל לכלות הדברים עד שישבו לא דבר, כי אם מי שבראם לא מדבר, ושם נמצאים; אבל כל הברואים אינם יכולים כי אם להפריד חלקי הגוף בלבד, עד שהאש כשהיא בוערת בגוף מן הגופים, אין דרכה כי אם להפריד אבריו... מבלתי שיכלה מחלקי היסודות... והם שמורים בלתי מתערבים ביסודות השרשיים להיותם מוכנים לעת הפקידה.

גם לדבריו של רס"ג המסקנה דומה – היסודות של כל אדם ואדם יחזרו למצבם הראשוני. חלקיקי לבו של החולה שהוצא ממנו יחזרו אליו וחלקיקי לבו של התורם יחזרו אף הם אליו, וכולם יקומו לתחיית המתים.

רעיון תחיית המתים אינו מתמקד רק בגוף האישי של כל אדם ואדם, אלא גם בגוף הלאומי. בדורנו זכינו לחזות בתחיית המתים של עמנו. מבקעת העצמות היבשות העלה ה' את העם להקים מדינה מתקדמת, להפריח את שממות ארצו,

לקבץ את גלויותיו ולבנות עולם של תורה גדול. אנו מאמינים שעוד היד נטויה
להמשך הגאולה השלמה של העם והאדם.
אני מאמין!